

OBREN BLAGOJEVIĆ, Naše finansije u periodu narodnooslobodilačke borbe 1941—1945, Beograd 1976, 169 str.

Jedna od osnovnih komponenata naše revolucije jest narodna vlast. Istraživanja njenog nastanka i razvoja još su uvijek u toku i povremeno se, uza sve učestalije radove na republičkom i regionalnom nivou, javljaju i radovi relevantni za čitavu Jugoslaviju. Među takve radove treba ubrojiti raspravu dra Obrena Blagojevića, »Naše finansije u periodu narodnooslobodilačke borbe 1941—1945.«, koja je 1975. objavljena u br. XIII zbornika radova Instituta za savremenu istoriju u Beogradu, »Istoriji XX veka«, a 1976. Narodna knjiga u Beogradu objavila ju je i kao posebnu brošuru.

Blagojević obrađuje jednu prilično važnu komponentu rata, tj. prikupljanje i trošenje novčanih i drugih sredstava potrebnih za vođenje narodnooslobodilačkog rata. Budući da je u ratu više prevladavala naturalna nego novčana privreda, finansijska politika prolazila je kroz različite faze a financiranje vojske i potrebnog dijela stanovništva imalo je mnogobrojne i najrazličitije oblike, pri čemu nisu vrijedile uobičajene finansijske doktrine, već brzo prilagođivanje novonastalim specifičnim prilikama narodnooslobodilačkog rata.

Finansijskih stručnjaka u ratu je bilo malo. Nekoliko njih — a među njima i Blagojević — kreirali su finansijsku politiku u vrijeme kad se već formirala centralna vlast u državi i po republikama, odnosno kad je već izgrađen sistem narodne vlasti. Zbog toga je taj rad izvanredno djelo iz područja financija za period od 1943. do 1945. godine i može služiti i kao izvor. Period prije 1943. — s obzirom na niz specifičnosti u pojedinim krajevima i neujednačeno publiciranje dokumenata — obrađen je znatno slabije, pri čemu se primjećuje da Blagojević najbolje poznaje razvoj financija na području Crne Gore, Srbije i Slovenije. Pisu je nepoznata edicija građe dokumenata »ZAVNOH« za 1943. i 1944. (prvi svezak izašao je u Zagrebu 1964, drugi 1970, a treći 1975), te mu je prikaz financija na području Hrvatske ponešto štur i fragmentaran. Uostalom, i Blagojević priznaje tu vrstu nedostatka svoga djela: »Ovaj rad je, međutim, sasvim daleko od pretenzije da je sva ta bogata građa u njemu zastupljena i da je bilo koji uži predmet njegovog sadržaja detaljno i 'definitivno' obrađen. To je posao koji zahteva i mnogo više istraživanja, odnosno istraživača, i mnogo više vremena i napora« (str. 10). Usprkos toj skromnosti, a jasno i nekim nedostacima, Blagojevićevo je djelo bolje od rada Đorđa Kosanovića¹ i rada Slobodana Nešovića,² koji također obrađuju tu problematiku, barem u dijelu svojih monografija.

Blagojevićev je rad raspoređen po problemima i, osim prvog poglavlja, »Kratak pregled opštih političkih i vojnih uslova«, koje smatram suvišnim, i uslijed nepotpunosti čak i štetnim za daljnja autorova izlaganja, sva tretiraju važna finansijska pitanja.

Drugo poglavlje nosi naziv »Organizacija finansijske službe« (17—24), i u njemu Blagojević govori o počecima raznih finansijskih ustanova, o razvoju i preras-

¹ Đorđe Kosanović, *Ekonomskopolitička djelatnost narodne vlasti u toku NOB-a*, Zagreb 1964.

² Slobodan Nešović, *Privredna politika i ekonomske mere u toku narodnooslobodilačke borbe*, Beograd 1964.

tanju tih oblika, međusobno izoliranih i teritorijalno nepovezanih, ali ipak pod utjecajem KPJ, u financijske organe na nivou zemaljskih odbora i na nivou Jugoslavije.

Budžet je obrađen u trećem poglavlju. Kao začetak budžeta autor uzima Narodnooslobodilački fond, koji se razvio iz organizacija Narodne pomoći još iz predratnog vremena. Fond ima ekonomsku funkciju. U njega se slijevaju narodni darovi, borbeni plijen, prihodi od konfiskacije imovine narodnih neprijatelja, prihodi od rekvizicija a kasnije i od zajmova. Fondovi su se formirali i na oslobođenom i na neoslobođenom teritoriju i imali različite funkcije, koje s razvojem narodnooslobodilačkog pokreta sve više rastu. Od Fočanskih propisa, pa do financijskog plana Privredno-financijskog odsjeka Izvršnog odbora AVNOJ-a, te posebnih poslovnika zemaljskih antifašističkih vijeća, njihovo se značenje sve više povećava pa, iako su teritorijalno i vremenski znatno ograničeni, fondovi u 1944. planski se dijele u prihode i rashode i za svoje su područje relevantno važni. Prvi jedinstveni budžet za čitavu zemlju izrađen je u prosincu 1944, i Blagojević detaljno analizira te mjesečne proračune, jer je bio na izvoru njihova stvaranja. Zbog toga ti, a i kasniji dijelovi ovog rada imaju karakter svjedočanstva i vrijedni su izvori za buduća istraživanja. Blagojević ukazuje na poteškoće koje su nastale pri prelasku od samoinicijativa na direktive, od drugarskog povjerenja na »pismeno pokriće« i uopće na centralno planiranje pred kojim uzmiču lokalna snalaženja na terenu (str. 51). Predračun za IV—V 1945. ima već karakter financijskog zakona.

Četvrto poglavlje govori o prihodima i u njemu se autor potpuno oslobodio skučenosti koja se osjeća na početku rada. Budući da je država bila tek u stvaranju, prihodi su bili raznovrsni i Blagojević raspravlja o dobrovoljnim prilozima, ratnom plijenu, pomoći saveznika, rekvizicijama, konfiskacijama imovine narodnih neprijatelja, porezima, taksama i sličnim dažbinama, prihodima od državnih poduzeća, sekvestru strane imovine, zajmovima, državnim monopolima, carinama i ostalim manje važnim prihodima.

Blagojević ukazuje na forsiranje izvanrednih prihoda umjesto omraženih poreza, taksa i trošarina, koje su teško opterećivale radničku klasu u međuratnom periodu. Ukratko su obrađene i specijalne vrste prihoda u ratu: doprinosi od ušura, vina i ulja, odnosno »narodni porez« u Sloveniji. Prekretnicu u sistemu prihoda predstavljalo je oslobođenje Beograda, kada su usvojeni i neki stari oblici posrednih i neposrednih poreza. Zbog toga potkraj rata u organizaciji porezne službe nalazimo dvojstvo: narodnooslobodilački odbori kao novi organi vlasti razrezuju porez, ali ga prikupljaju financijski službenici iz administracije predratne Jugoslavije, pri čemu se nastoji da porez bude što pravednije raspodijeljen i što više narodni.

U petom poglavlju Blagojević raspravlja o javnim kreditima (zajmovima). Zajmovi su oblik narodne pomoći uz povrat i odražavali su privrženost naroda narodnooslobodilačkoj borbi. U pravilu su se uvijek prikupljali u novcu. Prvi zajmovi bili su lokalni čačanski zajam i pokrajinski slovenski. Tek kasnije, AVNOJ je raspisao zajam narodnog oslobođenja od 500,000.000 dinara — kuna, i o njegovom prikupljanju na području Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine i Makedonije Blagojević donosi zanimljive podatke. Blagojević ukazuje na efekte zajma, i sumnja da možemo potpuno istražiti njegov učinak. Mislim, poznavajući

dokumentaciju za područje Hrvatske, da bi se u istraživanju prikupljanja zajma moglo učiniti mnogo više nego što je do sada učinjeno i da taj zadatak stoji još pred nama.

O novcu i bankama Blagojević piše u šestom poglavlju. O novcu su pisali i drugi autori,³ ali je Blagojević dobro prikazao novčani kaos nakon okupacije i bezvrijednost okupatorske i kvislinške valute. »Reteriranje novčane u manje-više prirodnu privredu« na oslobođenom području i ponovno prevladavanje novčane privrede pred kraj rata, Blagojević je ocrtao veoma jasno. U tom poglavlju opisana je i politika prema cijenama, te nastojanje narodnih vlasti da se izbjegne maksimiranje cijena robi kako bi se oživila prodaja i izvukle raspoložive zalihe na tržište. Prikazano je veoma iscrpno nastojanje vlasti da se dođe do jedinstvenog novca i pokušaj da se platežnim bonovima nadoknadi nestašica novca. U valutnopolitičkim mjerama najdalje je otišla Slovenija koja je, 12. III 1944, osnovala Denarni zavod.

U drugoj polovici 1944. počele su pripreme za zamjenu okupatorskih novčanica novim dinarima. Kao neposredni sudionik u formiranju financijskog sistema nove Jugoslavije, Blagojević nam saopćava različita mišljenja u pitanju stvaranja jugoslavenske valute, te da su prvi kontingenti novog novca bili štampani u Sovjetskom Savezu. Nakon oslobođenja Beograda brza unifikacija valute postala je ne samo privredni već i politički problem, jer bez jedinstvene valute nije se mogla stvoriti ekonomska cjelina na području Jugoslavije, a nije se moglo ni planirati. Komisija u Povjereništvu za financije Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije izradila je do ožujka 1945. elaborate o zamjeni novca, nastojeći da ni jedan kraj ne bude oštećen. Blagojević kaže: »U svakom slučaju, bilo je zbilja upotrebljeno sve što je u ondašnjim okolnostima bilo moguće upotrebiti, da bi se zamena novca sprovela po objektivnim merilima i u punoj saglasnosti sa principom ravnopravnosti svih naroda Jugoslavije« (str. 135). U opticaj je pušteno 5.779,502.678,68 dinara i to je bio »[...] početni kvantum novčane cirkulacije sa kojim se startovalo u novoj, oslobođenoj zemlji« (str. 143). Unifikacija valute omogućila je reguliranje cijena, nadnica i plaća, i time je bila onemogućena svaka daljnja kapitalistička eksploatacija radne snage manipuliranjem tih komponenata. Kako bi se zaštitili radni slojevi, donesen je 23. IV 1945. veoma strogi Zakon o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaze, i taj zakon je predstavljao »[...] moćno oružje u rukama narodne vlasti i širokih narodnih masa« (str. 148). Banke su bile prilično kasno uključene u razvojni sistem narodnooslobodilačkih financija. Tek 12. XI 1944, odlukom spomenutog Povjereništva dobile su pravo poslovanja Hipotekarna i Narodna banka, Privilegovana agrarna banka i Zanatska banka, te Poštanska štedionica kao najjači novčani zavodi u Srbiji. O bankama na ostalim područjima Blagojević ne govori, iako je i tu provedena likvidacija privatnih banaka i osnivanje nove banke: Državna industrijska banka a. d. i Privredne banke po federalnim jedinicama. U sedmom poglavlju Blagojević govori ukratko o reorganizaciji osiguranja nakon oslobođenja Beograda i o integraciji niza osiguravajućih zavoda u Državni osiguravajući zavod.

Zaključno problemsko poglavlje posvećeno je knjigovodstvu. Usprkos ratnim uvjetima snabdijevanje jedinica i oblici privrednog života nisu se mogli odvijati

³ *Jovan Marjanović*, *Ekonomska politika nemačkih nacističkih okupatora u Jugoslaviji 1941–1945*, JIČ, 4/1963, 82–85; *Fikreta Jelić-Butić*, *Ustaše i NDH*, Zagreb 1977; *M. Ugričić*, *Novčani sistem Jugoslavije*, Beograd 1968, itd.

bez svake evidencije. S razvojem narodnooslobodilačke borbe razvijalo se i knjigovodstvo i 1. II 1945. Predsjedništvo AVNOJ-a donijelo je odluku o uvođenju jednoobraznog računovodstva za sva veća poduzeća.

U devetom poglavlju Blagojević ukratko sumira svoja razmatranja. Ukazuje na to da su se financije razvijale odozdo prema gore, te da je razvoj financija posve originalan i samonikao. Ovdje Blagojević donosi i periodizaciju razvoja financija. U prvom periodu do Drugog zasjedanja AVNOJ-a 1943. financije su neujednačene, ali su ih rukovodioci KPJ ipak usmjeravali ka istim ciljevima. Period od Drugog zasjedanja AVNOJ-a do oslobođenja Beograda okarakteriziran je formiranjem financijskih organa u širim zemaljskim i oblasnim okvirima i njihovim povezivanjem zajedničkim akcijama. Period od oslobođenja Beograda do kraja rata, u svibnju 1945, ispunjen je prilagođivanjem financija potrebama nove države, i izvanredno živom aktivnošću u reguliranju niza financijskih pitanja potrebnih za praktični život. U vrijeme oslobođenja zemlje financijski sistem bio je posve izgrađen i država je bila spremna za daljnji razvojni start.⁴ Uključivanje nekih birokratskih formi iz regulative stare Jugoslavije u novi sistem i nije toliko važno. Važni su bili brzina i nastojanje da su postupci uvijek u okviru zakonitosti, utoliko više što su s obzirom na prihode teret rata ipak ponijele najšire narodne mase dobrovoljno na svojim leđima (str. 164).

I na kraju, možemo ukazati na to da je od drugog do devetog poglavlja Blagojević izložio najpotpunije i najcjelovitije do danas razvoj financija u toku narodnooslobodilačkog rata, te da ovaj rad predstavlja vrijedan doprinos toga financijskog stručnjaka daljnjem proučavanju razvitka financija u toku rata.

Mira Kolar-Dimitrijević

*JELENA POPOV, Glavni NOO Vojvodine 1943–1945,
Novi Sad – Sremski Karlovci 1977, 646 str.*

U već poznatoj i uredno publikovanoj ediciji »Građa za istoriju Vojvodine«, kao knjiga XII, izašao je zbornik dokumenata posvećenih centralnoj instituciji revolucionarne vlasti u Vojvodini u razdoblju od osnivanja do septembra 1945. Priređivač zbornika je Jelena Popov, koja se već više godina bavi istraživanjem završne faze rata i prvih godina socijalističke Jugoslavije. Ona je dala neophodna objašnjenja i obavila selekciju objavljenih dokumentacije. Nastojeći da prezentira najvažnija dokumenta i što kondenzovanije postupi, J. Popov objavila je samo izbor građe nastale u radu Predsedništva Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Vojvodine (GNOOV-a), izostavljajući dokumenta stvarana u radu odeljenja Predsedništva. Njena intencija kao priređivača zasnivala se, sem pomenutih razloga, i na proceni da je Predsedništvo bilo onaj glavni organ gde se odlučivalo, donosile najvažnije odluke i zapravo efektivno formulisala politika, koju

⁴ *Branke Petranović, Prilog izučavanju planiranja i finansiranja privredne obnove u Jugoslaviji 1945–46, JIČ, 2/1963, 88–101.*